

A tréning során a résztvevők képessé válnak önmaguk és mások tiszteletére, a csoport koordináta tengelyében értéknek számít a nyitottság, a tolerancia, az empátia és a „hozzáértő” figyelem egymás iránt.

Hogyan tovább?

A csoport „változtató kapacitásának” ereje, hatékonysága abban mérhető le, hogy milyen mélyen és mennyi ideig tart az általa elindított folyamat. Roppant izgalmas kérdés, hogy a tréningek során kialakult alapvetően új attitűdöket feltételező, merőben másfajta gondolkodást képes-e vagy sem a pedagógus az oktató- nevelő folyamatot humanizáló gyakorlattá transzformálni a napi tanítási-tanulási tevékenységek során.

A saját tapasztalataimmal megegyezően kutatások százai bizonyítják, hogy komoly tréningek után egy pedagógus saját nevelőtestületébe, gyerekcsoportjába egy nagyobb fokú együttműködési készséget, toleranciát, az interperszonális kapcsolataiban egy erőnyerő megállapodást feltételező szemléletet visz. Képessé válik olyan klíma megteremtésére, ahol a törődés, a felelősség, a támogatás, az őszinteség, a figyelmesség, a megbízhatóság a mindennapok pedagógiai gyakorlatában jelenlevő értékek.

Befejezés helyett

A hatékony nevelési folyamatban nélkülözhetetlen „gyakorlati készségek” elsajátításának szükségességére és lehetőségére gondolva, talán érdemes volna minél több pedagógusnak kipróbálni az önképzésnek ezt a módját is.

JEGYZETEK

1. Susanna Eveson, az AVP nemzetközi szervezetének egyik vezető trénera 1949-ben mint tinédzser hagyta el Magyarországot. 1989-től hat alkalommal tért vissza hazánkba. „Workshop”-okat vezetett pszicho-szociodráma, bioenergetika és meditáció témakörökben szakembereknek, orvostanhallgatóknak és más, a segítő szakmában dolgozóknak. Tanításait rendkívüli érdeklődéssel és nagy elismeréssel fogadták.

2. L. bővebben: Farkas Olga: Az első AVP csoportok Magyarországon. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Neveléstudományi Tanszék, Szeged, 1993. Kézirat.

3. L. bővebben: Rudas János: Delfi örökösei önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok. Gondolat, Budapest, 1990.

DR. BÓRA FERENC

Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola
Kaposvár

Az osztályfőnök környezet megóvására nevelése az alsó tagozatban

Heterogén igények

A nevelés szempontjából figyelembe kell venni az állampolgárok igényeit, a három életszféra: társadalom, természet, gazdálkodás — átalakulóban lévő helyzetét és fejlődési irányait, hiszen ezekben valóságos és természetes követelmények rejlenek. A jelen és a jövő embere az átalakulás kihívásainak akkor felel meg, ha felismeri az új típusú lehetőségeket és tevékenységeket, s felkészülten vesz részt a metamorfózisban.

Változó és eltérő érdekek akumulálódnak a jövőről kialakítandó emberfelfogásban, a pluralista társadalom heterogén, sokszínű igényt támaszt a környezet megóvására nevelésben is. Sem az új oktatási törvény, sem hatalomból következő utasítás nem kötelezheti

az egyént — a szülőket, az iskolákat — hogy „előírt” emberkép szerint neveljenek. Különböző koncepciók, programok, stratégiák kerülnek megvalósításra a környezet megóvására nevelésben is. A gyerekek, az ifjak, a szülők fognak ezekből választani aszerint, hogy egy-egy nevelési filozófiának és gyakorlatnak milyen lesz a társadalmi értéke. Andorka Rudolf írja: „A társadalmi elismertség attól függ, hogy az egyén mennyire felel meg társadalmi környezete elvárásainak, mennyire követi azokat a normákat, és tiszteli azokat az értékeket, amelyeket a társadalomban elfogadnak.” Az általam felvázolt koncepció és gyakorlat csupán egy a számtalan megvalósítási elképzelés közül, feltehetően támpontot adhat az iskolák alsó tagozat — környezet megóvását eredményező — nevelésének megszervezéséhez.

Elvárások az alsó tagozatos gyerekektől

Lester R. Brown amerikai ökológus írja: „A Föld állapotáról vallott különböző nézetek az ökonomia és az ökológia szembenállásából erednek.”

A közgazdász a fejlődés irányait a befektetés, a megtakarítás és a növekedés szempontjából értelmezi. Az ő szemszögéből nézve felesleges aggódní az ember gazdasági tevékenységének természeti korlátai miatt. A környezetvédő civil csoportok azt az ökológiai felfogást képviselik, mely szerint a növekedés hajszolása végül gazdasági összeomláshoz vezet. A 6-10 éves gyerekeknek is fel kell készülniük a természeti és az épített környezet megóvására. A természet rombolásából következően, az emberek felelősségének hiányából igények fogalmazhatók meg az alsó tagozatos tanulók számára.

— Éle t s z a k a s z o n k é n t más-más tudatossági /fejlettségi/ fokra juthatnak el a tanulók a környezettel kialakítandó viszonyban. Az iskoláskor első négy esztendejében a helyes környezetszemlélet kialakulása érdekében megismerhetik elemi fokon a természettel kapcsolatos jogait és kötelességeiket.

— Mivel ebben az életkorban a tapasztalatszerzés, a megfigyelés fontos helyet kap a szemlélet kialakulásában, a gyerek közvetlenül, olvasmányain, a televízió útján hasznos tapasztalatokat szerezhet a természet helyzetéről, konfliktusairól, a bekövetkező rombolásokról.

— Tízéves korig a tanulók elsősorban közvetlen környezetükről — a családi ház környékéről, az óvoda és iskola környezeti helyzetéről, a településről (község, város) — szereznek konkrét ismereteket. Ezek lehetővé teszik, hogy az ország és a világ globális környezeti konfliktusait alapfokon el tudjanak igazodni.

— Első osztálytól kezdve igényelhető a tanulóktól tényleges közreműködés, g y a k o r l a t i tevékenység a természet élőlényeiről való gondoskodásban, a környezet megóvásában.

— Ebben az életkorban az utánzásnak, példakövetésnek döntő szerepe van a tanulók tevékenységében — széles értelemben vett tanulásában —, ezért a cselekvő természetvédő közéleti emberek munkáját érdemes figyelmükbe ajánlani.

— A 6—10 éves gyerekek személyiségének formálódásában jelentékeny szerepet játszanak az élmények és az érzelmek. A természet élőlényeivel kialakítandó kapcsolatok kiépítése ebben az életszakaszban alapozható meg elsősorban.

— K o r s z e r ű, emberi-gyermeki jogokat tiszteletben tartó, demokráciára épülő környezeti nevelés megvalósítását várja el az átalakult társadalom az iskolától.

A szemléletformálás

Megbeszélések és viták keretében (elemi szintű vitákra a 9—10 éves gyerekek is képesek) az osztályfőnöki órákon eredményes szemléletformálásra kerülhet sor. A tanító és tanítványai adatokkal igazolhatják, hogy az élőlények (emberek, állatok, növények) ökoszisztémát alkotnak, viszonyukat az egymásra utaltság jellemzi, s a kölcsönösség adhatja meg számukra a biztonságot és a stabilitást. Adatokkal igazolható, hogy a gazdasági változásokhoz szükséges energiák (víz, szén, olaj, oxigén) nem áll kimeríthetetlen mennyiségben a termelés rendelkezésére. Az iparosodás, a nagyfokú fogyasztás veszélybe sodorhatja a Föld élőlényeit. A 9—10 éves gyerekek megértik — szemléletükbe beépül —, hogy az ember javát szolgálják a természeti környezet kímélésére, védelmére irányuló törekvések. Cél — E. Fromm szerint — „annak

felismerése, hogy az ember minden étellel egy, így nem akarja meghódítani, legyőzni, kihasználni a természetet, hanem megpróbálja megérteni és együttműködő szemlélettel támogatni".

Jürgen Holtmann írja: „Amiképp az emberi jogok az emberi méltóságából fakadnak, úgy a többi élőlény és a Föld jogai a teremtmény méltóságából fakadnak.” A tanulók belátják, elemi fokon átgondolják, hogy a növények, az állatok, az élettelen természet saját értékei — és az emberek számára nyújtandó hasznosságuk — miatt létezésük, megmaradásuk az ember legfontosabb érdeke. A gazdasági és társadalmi életben a természet jogai úgy érvényesülnek, hogy az ember megfékezi önzését, nem akarja gazdasági hasznát a természet mértéktelen igénybevételével növelni.

Jelenünk környezeti neveléséhez az osztályfőnöki órák eredményesen hozzájárulhatnak, ha a gyerekek osztálykeretben tisztázzák a természet–társadalom–gazdasági élet komplex egységének elemi összefüggéseit. Ennek bizonyítását konkrét példák összegyűjtésével végezhetik el. Ha órákon azt vizsgálják, hogy a természeti környezet egyfelől az ember életközege, másfelől a gazdaság a természetből kapja az alapanyagot (víz, nyersanyagok, energiák), amelyek beépülnek a gazdasági értékekbe. A korszerű szemlélettel rendelkező alsó tagozatos tanulók már gyermekkorukban (és akkor is, ha felnőtté válnak) keresik a lehetőséget, hogy megakadályozzák a levegő, a víz, a föld szennyezését, a növényi és állati fajok pusztítását, az élettelen természet „felélését”.

Változatos módszerek állnak az osztályfőnökök rendelkezésére, melyek a következők lehetnek: viták, megbeszélések, leírások; megfigyelések; empátiás gyakorlatok, szerepjátékok és dramatizációk; környezeti problémafelvetések és megoldások; a különböző művészetek igénybevétele az érzelmek erősítésére; együttes élmények erdőben, vízközelben, hegyen; kiállítás rendezése; környezetismereti vetélkedő; környezetleírás; munka a kiskertben; állatgondozás; madárvédelmi feladatok kertben való vállalása; tisztasági őrzéskor; mintavétel és elemi szintű elemzés; kirándulás. Papp János speciális — az alsó tagozatos tanulók ökológiai ismereteire épülő — módszereket dolgozott ki: jegyzőkönyvkészítés, leletkiértékelés, rejtvényes feladatok, környezetvédelmi „hatvanhat”, fele sem igaz játék, esettanulmány, „megkérdeztük a szakembert”, kapcsoltam, környezetvédelmi játék, problémahelyzetnél abbahagyott történet. (A tanító 1984/11. sz., 5—9. l.; 1989/6—7. sz. 53—56. l.)

Összefoglaló ismeretek

Minden lényeges ismeretet elsajátítanak tanulóink a környezetismereti órákon. Az első osztályban folytatódik az a környezetismereti nevelés, amit már az óvodában elkezdtek. A környezeti ismeretek iskolai jellegéről, a gyerekek ismereteiről Victor András így ír: „Főleg tények és összefüggések ismeretéről van szó. Tehát ismerni kell valamilyen szinten (elemi szinten) a természetudományok eredményeit. A tények ismeretére támaszkodva pedig megérteni a tények, jelenségek egymásra gyakorolt hatását, egymással való összefüggésrendszerét. Külön jelentősége van az ember által okozott természeti károk ismeretének, valamint az ezzel kapcsolatos felelősségünk megértésének.” A 3—4. osztályban az osztályfőnöki munka összefoglalja az iskolában és az iskolán kívül szerzett ismereteket és tapasztalatokat.

Nincs olyan tantárgy az alsó tagozatban, amelyben ne lenne lehetőség környezetismereti cselekvésre orientáló ismeretek szerzésére és nyújtására. Ungvári Jánosné iskolára vonatkozó programja szerint az elkövetkezendő időszakban a teljes nevelési rendszerünket az ökológiai szemléletformálás szolgálatába kell állítanunk. A tanórák — a rajz, az ének, a technika, a magyar, a testnevelésóra — speciális érzelmi élményeket és tudást biztosíthat a tanulók számára. A osztályfőnöki órák mellett etikai, önismereti órák kerülnek bevezetésre, melyek az eddigieknél eredményesebbé teszik a környezet megóvására nevelést.

Növények és állatok gondozása

Kapcsolatot, érzelmi kötődést jelent a tanulók számára a növények és állatok megismerése, a gondoskodás és tevékenység pedig emóciók létrejöttét eredményezheti. Havas Péter írja: „Igen fontos, hogy a környezetkultúrával összefüggő érzelmek alapvetően pozitív tónusúak legyenek. Az attitűdöket alakító hatások közül nem hagyhatjuk el azt, hogy beépítsük

a gyermekekbe a környezetfelelős magatartás tiszteletét, respektusát és megbecsülését.” Nemcsak környezetismereti órákon gyűjtendőek élő tantermi növények, hanem az osztályfőnöki órákon is. A nevelési vonatkozások közül kiemelendő: a gondozással járó hozzáértés, a türelem, a felelősség kialakítása, a szépérzék fejlesztése. Osztályfőnöki órákon a gyerekek ösztönzést kaphatnak az otthoni kiskertben, a hétvégi telken, a szántóföldön végzendő — életkoruknak megfelelő — munkára. Osztályfőnöki órákon folyamatosan beszámolhatnak a növények fejlődéséről, a végzett munkáról. Faluhelyen a gyerekek benne élnek a természetben, családjuk a természetben dolgozik. Az osztályfőnökök a környezeti nevelés keretében sokat tehetnek, hogy alsó tagozatos tanítványaik boldogan élvezzék az állandó kontaktust a természettel, s szívesen és örömmel vállalják a családi munkamegosztásban a növényápolás rájuk váró teendőit.

Tanteremben és otthon egyaránt tarthatnak állatokat az alsó tagozatos gyerekek. A szülők engedélyével tartható kutya, macska, éti csiga, ligeti csiga, földigiliszta, pocsolycsiga, tavi kagyló, házi tücsök, sáskafélék, édesvízi apróhalak, növényevő görögtekno, rizspinty, sirályka, papagájfélék, házinyúl, tengeri malac, aranyhörcsög, fehér- és mezei egér, csikos mókus. Faluhelyen sok családban tartanak házi állatot, s az ilyen környezeti nevelés pragmatikus célokat szolgál. A társadalmi-gazdasági változások következtében a családok rákényszerülnek az állattartásra. A nagyszülők szerepe jelenünkben és a jövőben megnő, a kistelepülésen élő (maradt) nagyszülők állattartási lehetőségeit a családoknak ajánlatos igénybe venni. A nagy társadalmi metamorfózis, az átalakult életforma intenzívebb környezeti nevelést igényel, melyhez az osztályfőnökök hatásokat összefogó közreműködése szükséges.

„Az állatok életének megfigyelése közvetlen érzelmelt vált ki a gyermekekből: mintegy átéljük-átérezzük az adott állat helyzetét — állapítja meg Havas Péter (1990). Felhőtlen öröm, amíg vidáman úszkál vagy futkározik, de mély a felindultság és gyász, ha elpusztul.” Az idézett pszichológus szerint a gyerekekben olyan empátia alakul ki az állatok iránt, hogy a kedvenceik testtartásából, mozgásaiból, étvágyukból következtetni tudnak a tartásból eredő problémákra. Az állatok szeretetének és tiszteletének kialakulása a környezeti nevelés eredménye, mert az állatok gondozásában érvényre jut az időigényes feladatvégzés és a megértés, mely „valódi kapcsolatokra” s nem az állatokkal való játszadozásra épül.

Élmény és cselekvés

Az osztályfőnök úgy szervezze a harmadik és negyedik osztályban a környezeti nevelést, hogy a tanulók érdekelte válnak a környezet kímélésében és védelmében. Óvodás kortól kezdve igényelhető mindenkitől a tényleges közreműködés, a gyakorlati tevékenység a természeti környezet megóvására és gyógyítására. Alsó tagozatban az osztályfőnökök alakíthatják ki a tevékenységekhez kapcsolódó elemi készségeket: fájlvetés, állatok és növények megfigyelése és gondozása, távcsőhasználat, természetkímélő biokertészkedés, szennyeződések kimutatása és mintavétel, adatok és tények regisztrálása a környezetről. A természetben előforduló problémák aktív kezelése egyéni életmódváltással, csoportos közreműködéssel, összehangolt társadalmi összefogással valósítható meg. A 9–10 éves tanulók mindezeknek tevékeny közreműködői lehetnek, s cselekvő környezetvédő közéleti emberre válhatnak.

Bognár Lászlótlól idézek: „Pedagógiánkban egyre nő az intellektuális tudás, az oktatás szerepe, melyben az élmény helyét a szavak veszik át. Élmény nincs, csak emlékezés és készen kapott gondolat.” A természeti nevelés elképzelhetetlen élmények nélkül; alapvető jelentőségű a természetből szerzett tanulói tapasztalat. Osztályfőnöki órákon a gyerekek utánanézhettek, hogy egy-egy tájegységet — elsősorban azt amelyben élnek —, hogyan változtatták meg, s példákkal igazolhatják mi lett a következménye a tájegység átalakításának (folyószabályozás, öntözőcsatorna-építés, erdőirtás és -telepítés, új növénykultúra honosítása, mocsár lecsapolása, nagyüzemek létrehozása, mesterséges tavak létesítése, nagyfokú műtrágyázás, lakótelepek építése, parkosítások, autópályák építése, talaj és levegő szennyezése (olajszennyezés). Nagy élményt jelent, ha a tanulók az átalakított természetet kirándulásokon meglátogatják; élvezhetik az egészséges természet előnyeit, felfedhetik a pusztítás okait, a természet védelmére konkrét cselekvésre szánhatják el magukat.

Igazi élményt jelenthet a tanulók számára, ha felfedezik az „östermészet” maradványait és a védett területeket. (Egy részét nem, más részüket ma is látogathatják.) Minden megyében, településen más-más tartalommal a tanulók „leltárt” készíthetnek (fényképeket, diaképeket, filmeket, adatokat, tényeket gyűjthetnek a természet védett értékeiről), s fokozatosan megismerhetik azokat. Példaként bemutatom Somogy megye fontosabb természetvédelmi értékeit. A Baláta-tó a jégkorszakban keletkezett, ma is mocsaras, zsombékos tósláp. A tó vize barnásszínű környékén különleges növények és állatok élnek (keresztes vipera). A barcsi ösborókás botanikai értékeket őriz, ritka növénytársulások: ösborókás homoki gyepek és láp egységek, lápliget és homoki erdőkomplexet, patak melletti égerligetet, láprétet, tőzegmohás lápot. Nagy élményt kínálnak a somogyi legelők, melyek a múltban összefüggő fás területek voltak, ma a péterhidai, a babócsai, a csokonyavisontai fás sertéskonda- és gulyalegelők maradtak meg. A Zselicség jellegzetes dunántúli dombvidék, nyugati felében bükkösök, keleti részén gyertyánosok és tölgyesek találhatók. A varázslatosan szép táj sok növénytani értéket rejtget. A Balaton délnyugati végében hatalmas kiterjedésű ósmocsár a Kisbalaton (Balatonszentgyörgy, Balatonberény, Vörs, Főnyed, Sávoly közelében). Növényzete gazdag, sok ritka madár keresi fel, egyik érdekes madara a kormorán (kárókatona). Buzsák, Balatonfenyves, Somogyszentpál közelében található a fehérvízi ősláp. A csatornázások átalakították az összefüggő vizes-lápos területen a növénytársulásokat. „Csendes vizein a fehér tündérrózsa, a sárga tavirózsa és a békatutaj ezrei alkotnak májustól augusztusig csodálatos vízi virágszőnyeget” — írja Horváth Ferenc. Babócsa és környéke gazdag természeti értékekkel rendelkezik. Itt található a szépséges Drávának 8—10 kilométeres szakasza — ártéri erdőkkel, szigetekkel, kavicsos zátonyokkal, a holt Dráva víztükrével. A babócsai nárcisos látványa és illatos levegője áprilistól—májusig vonzza a látogatókat. Nagyberki, Mosdós, Csoma-Szabadi, Kercseliget közelében régi szőlőkultúra múltja maradt fenn, öreg gyümölcsfái és présházai őrzik a hajdani kultúra nyomait. A történelem köszön vissza a somogyvári Kupa-várhegyről az Árpád-kori kolostor romjai közül, s az erdőkkel, tavakkal, berkekkel „ékesített” szép tájból. Kaposdadán található Somogyi János magánarborétuma, melyben 80-fajta örökzöld és 30-fajta lombos fa látható. Az ágneslaki arborétumban 150-fajta tű- és lomblevelű fát gyűjtöttek össze.

Felsorolásom nem teljes, de talán sikerült érzékeltetnem mennyi lehetőség — lokálpatrióta motiváció — rejlik a természetvédelem alatt álló tájban. A környezet megóvására nevelés e speciális tennivalói az osztályfőnökök közreműködésével valósíthatók meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andorka Rudolf: Homo socio-economicus = Magyar Tudomány, 1991/10. 1168. p.
- Lester R. Brown: Új világrend. A világ helyzete. Föld Napja Alapítvány, Bp., 1991. 7—8. p.
- Schüttler Tamás: „Nem lehet egyetlen embereszményben gondolkodni” — Beszélgetés Bihari Mihály politológussal = Új Pedagógiai Szemle, 1991/9. sz., 41. p.
- Fromm, B.: To have or to be. Kalauz a környezeti nevelési konferencia résztvevői számára. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért és a WWF-UK Kiadványa, Bp., 1991. 15. p.
- Moltmann, J.: Az ember, az emberiség és a Föld joga = Világosság, 1990/8—9. sz., 337—341. p.
- Victor András: A környezeti nevelés követelményrendszere. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért és a WWF-UK, Bp. 1991. 23. p.
- Ungvári Jánosné: Az ökológiai és a környezetvédelmi ismeretek és a gondolkodás fejlődésének összehasonlító vizsgálata az általános iskolában = Új Pedagógiai Szemle, 1991/2. sz. 63—64. p.
- Havas Péter: A környezeti nevelés pedagógiai és pszichológiai alapjai. Kalauz a környezeti nevelési konferencia résztvevői számára. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért és a WWF-UK Kiadványa, Bp., 1991. 20. p.
- Havas Péter: Az élő természet az osztályban = A tanító, 1990/10. sz. 15—18. p.
- Bognár László: Ember és természetközpontú pedagógiák nyomában = Új Pedagógiai Szemle, 1991/7—8. sz. 93. p.
- Horváth Ferenc: Természetvédelem Somogyban. Kaposvár, 1976., 38. p.